

Grenseffectenrapportage 2017

Dossier 6: De kwalificerende buitenlandse belastingplicht ('90% regel'): Een kwantitatieve ex-ante effectenbeoordeling

Universiteit Maastricht

Grenseffectenrapportage 2017

Dossier 6: De kwalificerende buitenlandse belastingplicht ('90% regel'): Een kwantitatieve ex-ante effectenbeoordeling

Prof. dr. Maarten Vink
Johan van der Valk
dr. Marcel Schaper
Lea Smidt

Het *Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility / ITEM* is de spil van wetenschappelijk onderzoek, advisering, kennisuitwisseling en trainingsactiviteiten omtrent grensoverschrijdende samenwerking en mobiliteit.

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), het Nederlands Expertise en Innovatiecentrum Maatschappelijke Effecten Demografische krimp (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	1
2.	Doelstellingen en Methode	2
2.1	Effecten vandaag of in de toekomst: ex-post of ex-ante.....	2
2.2	Definities: Niet-ingezeten werknemers, Arbeidssituatie, Grensregio	4
2.3	Het onderzoeksthema: Principes, benchmarks, indicatoren.....	5
2.3.1	Thema van het dossier	5
2.3.2	Principes, benchmarks en indicatoren voor een positieve situatie in de grensregio	5
3.	Evaluatie van het thema Europese integratie.....	6
3.1	Identificatie van de populatie en subgroepen van niet-ingezeten werknemers.....	6
3.2	Mogelijke gevolgen van de KBB voor het grensgebied.....	10
4.	Conclusies vanuit Euregionaal perspectief	12
4.1	Inhoudelijke conclusies	12
4.2	Vooruitzichten.....	13
5.	Bijlage.....	15

6. De kwalificerende buitenlandse belastingplicht ('90% regel'): Een kwantitatieve ex-ante effectenbeoordeling

1. Inleiding

Dit dossier bevat een analyse van de populatie van niet-ingezetene werknemers in Nederland per 1 december 2014 om de potentiële grensoverschrijdende impact in te schatten van de kwalificerende buitenlandse belastingplicht ('90% regel') als onderdeel van de Wet Inkomstenbelasting 2001. De wetgeving is van kracht sinds 1 januari 2015 en bepaalt dat niet-ingezetene belastingplichtigen in Nederland in aanmerking kunnen komen voor dezelfde aftrekposten en belastingvoordelen als ingezetene belastingplichtigen, als zij 90% van hun totale inkomen in Nederland verdienen. De kwalificerende buitenlandse belastingplicht (hierna KBB) vervangt de optionele regeling waarbij niet-ingezetene belastingplichtigen konden kiezen voor dezelfde fiscale behandeling als ingezetene belastingplichtigen, zelfs als zij minder dan 90% van hun totale inkomen in Nederland verdienden. In het kader van de nieuwe regeling komen niet-ingezetene belastingplichtigen alleen in aanmerking voor de status van binnenlandse belastingplichtige wanneer zij 90% van hun aangegeven wereldinkomen in Nederland verdienen maar zijn ze ervan uitgesloten indien hun inkomen beneden deze drempel blijft.

Zowel de optionele regeling als de KBB vormen een reactie op het Schumacker arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJEU). Het prejudicieel arrest van het HvJEU in de zaak Schumacker verplicht EU-lidstaten aan buitenlandse belastingplichtigen die hun gehele of vrijwel gehele inkomen in Nederland verdienen dezelfde persoonlijke aftrekposten toe te kennen als aan ingezetene belastingplichtigen.¹ Na de beslissing van het HvJEU dat het genot van deze persoonlijke voordelen, zoals vereist door de EU-wetgeving, niet afhankelijk mag zijn van de uitoefening van een optie door de belastingplichtige,² heeft de Nederlandse wetgever de optionele regeling afgeschaft en sinds 2015 een verplichte inkomensdrempel van 90% ingesteld om de doelgroep die profiteert van het Schumacker arrest te herdefiniëren. Het blijkt dat dit in tegenspraak is met het oorspronkelijke standpunt van de wetgever bij de introductie van de Wet Inkomstenbelasting 2001 alsmede met de jurisprudentie van het HvJEU, die een arbitraire drempel voor het vaststellen van het wereldinkomen van buitenlandse belastingplichtigen expliciet afkeurt.³ Laatstelijk nog kwam het HvJEU op verzoek van de Hoge Raad tot een prejudiciële beslissing in de zaak X, ook wel bekend als de Spaanse voetbalmakelaar.⁴ In deze zaak oordeelde het Hof dat de ingezetene belastingplichtige in Spanje, die 60% van zijn totale inkomen in Nederland verwierf en 40% in Zwitserland, in aanmerking kwam voor Nederlandse hypotheekrenteaftrek. Deze beslissing van het HvJEU betwist de door de wetgever gehanteerde definitie van het Schumacker arrest in geval van zelfstandigen, omdat zij het genot van persoonlijke belastingvoordelen niet afhankelijk maakt van het voldoen aan een bepaalde inkomensdrempel maar in plaats daarvan afhankelijk van de vraag of deze voordelen kunnen worden genoten in het woonland. Indien het woonland niet in staat is deze voordelen toe te kennen

¹ HvJEU 14 februari 1995, zaak 279/93 (Schumacker), Jur. 1995, blz. I-225

² HvJEU 18 maart 2010, zaak-440/08 (Gielen), NTFR 2010/795, Jur. 2010, blz. I-2323

³ HvJEU 10 mei 2012, zaak C-39/10 (Commissie v. Estland), NTFR 2012/1371; HvJEU, 09 februari 2017, zaak C-283/15 (X).

⁴ HvJEU 09 februari 2017, zaak C-283/15 (X). Zie ook H. Arts and J. Korving, De kwalificerende buitenlandse belastingplicht van art. 7.8 IB en het EU-recht. In: Grenseffectenrapportage 2016, Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility/ITEM, pp. 188-198.

(omdat het onvoldoende belasting kan heffen over het inkomen) dan dient de staat waar de belastingplichtige een niet-ingezetene is ze toe te kennen in verhouding tot de inkomsten die in dat land worden verdiend, aldus het Hof.

In dit dossier schatten we de potentiële grensoverschrijdende impact in van de kwalificerende buitenlandse belastingplicht. De beoordeling richt zich met name op niet-ingezeten werknemers die mogelijk worden getroffen door de 90%-regel. Deze eerste inventarisatie van de mogelijke impact van de KBB richt zich op deze groep van personen die werkzaam zijn in Nederland, maar geen ingezetenen zijn van Nederland; waarschijnlijk vormen zij de grootste groep waarvoor de regel gevolgen heeft. Deze niet-ingezeten werknemers lopen mogelijk belastingvoordelen mis (zoals de hypotheekrenteaftrek voor huiseigenaren) als zij niet 90% van hun wereldinkomen in Nederland verdienen en ook niet voldoende belastbare inkomen verdienen in hun woonland. Daarnaast kan de regel niet alleen gevolgen hebben voor grenswerknemers, maar ook nadelige economische gevolgen, wanneer deze niet-ingezeten werknemers ervoor kiezen niet in Nederland maar liever in hun woonland te gaan werken. Een dergelijk scenario dient vooral werkgevers in grensregio's zorgen te baren, omdat de meerderheid van de niet-ingezeten werknemers werkzaam is in de grensgebieden. Bovendien werkt bijna de helft van alle niet-ingezeten werknemers in deeltijd en worden zij mogelijk getroffen door de 90%-drempel (i) als ze een tweede bron van inkomsten in hun woonland of een derde land hebben en (ii) hun partners geen recht hebben op de status van kwalificerende buitenlandse belastingplichtige.

Hieronder volgt een statistisch overzicht van de groep van niet-ingezeten werknemers op 1 december 2014, één maand voordat de 90%-regel van kracht werd. Zo komen wij tot een ex-ante raming van de potentiële grensoverschrijdende impact van de KBB, zoals geïntroduceerd in 2015. Daarnaast wijst het dossier naar toekomstige mogelijkheden om gegevens te verzamelen en te analyseren om een ex-post-evaluatie van het effect van de wetgeving op grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit in de EU mogelijk te maken.

2. Doelstellingen en Methode

2.1 Effecten vandaag of in de toekomst: ex-post of ex-ante

Dit dossier gebruikt een ex-ante benadering bij het schatten van het aantal niet-ingezeten werknemers in Nederland met ingang van 1 december 2014, één maand voordat de status van de kwalificerende buitenlandse belastingplichtige ingevolge artikel 7.8 van de Wet op de Inkomstenbelasting 2001 werd gewijzigd. Enerzijds geeft deze schatting aan voor hoeveel personen en welke demografische subgroepen de wijziging van de wetgeving waarschijnlijk gevolgen heeft. Anderzijds, stelt zij de status-quo vast van arbeid door niet-ingezetenen in Nederland in 2014. Deze dient als benchmark waarlangs toekomstige statistieken kunnen worden geëvalueerd.

Het beoordelen van het effect van de 90%-regel op arbeidsmobiliteit vergt doorgaans informatie over niet-ingezeten werknemers die een belastingaangifte hebben ingevuld in Nederland. Het aantal aangiftes door niet-ingezetenen voor een belastingjaar geeft aan welke personen uit de populatie van niet-ingezeten werknemers in 2014 aanspraak hebben gemaakt op belastingaftrek onder de optionele regeling. Daarmee zijn zij de groep van niet-ingezeten werknemers voor wie de KBB gevolgen kan hebben indien zij minder dan 90% van hun wereldinkomen in Nederland verdienen.

Niet-ingezeten werknemers die geen aanspraak hebben gemaakt op een belastingteruggaaf aan het einde van een belastingjaar hebben geen gebruik gemaakt van de optionele regeling.

De gegevens voor deze effectbeoordeling komen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en zijn beschikbaar in de geharmoniseerde outputdatabase van het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB). Hierin zijn de verwerkte registergegevens van verschillende overheidsinstanties opgenomen. De belastinggegevens over de populatie van niet-ingezetenen worden echter niet verwerkt en geïntegreerd in de SSB. Bij afwezigheid van bruikbare belastinggegevens bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (zie paragraaf 4 hieronder), gebruiken we gegevens uit de polisadministratie en koppelen deze met gegevens uit de gemeentelijke Basisregistratie Personen (BRP). Deze bevat persoonlijke informatie, zoals het woonadres, de leeftijd en het geslacht, van alle personen die op dit moment in een Nederlandse gemeente wonen en zijn ingeschreven. Beide zijn opgenomen in de SSB en kunnen worden gekoppeld met behulp van het willekeurig identificatienummer (Random Identification Number - RIN) van een persoon. Op vergelijkbare wijze met het Burgerservicenummer (BSN), herkent het RIN personen in alle Nederlandse registers en zelfs in onderzoeksgegevens, zodat observaties over individuen gekoppeld kunnen worden tussen verschillende bronnen. De polisadministratie is een archief dat wordt beheerd door het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV). Daarin worden de inkomensgegevens opgeslagen van werknemers in Nederland, waaronder ook informatie over sociale zekerheidsbijdragen, pensioenen en levensverzekeringen. Het archief beslaat alleen werknemers in vaste dienst, voor wie werkgevers loonbelasting inhouden op hun maandsalaris. Sommige van deze personen kunnen verzoeken om of verplicht zijn tot het doen van aangifte.

De koppeling van gegevens uit de polisadministratie en de gemeentelijke Basisregistratie Personen maakt het mogelijk de populatie van niet-ingezeten werknemers aan te wijzen die loonbelasting moeten afdragen in Nederland. Niet-ingezeten werknemers worden dus gedefinieerd als personen die zijn opgenomen in de polisadministratie en die niet zijn ingeschreven in de gemeentelijke Basisregistratie Personen. Met andere woorden: het koppelen van de registers en het elimineren van de ingezetenen uit de arbeidsgegevens heeft het mogelijk gemaakt de doelpopulatie vast te stellen per 1 december 2014, één maand voor de 90%-regel van kracht werd. Er is slechts een beperkte set achtergrondinformatie beschikbaar over deze populatie. Deze groep wordt hieronder geanalyseerd op basis van demografische kenmerken,⁵ woonland, nationaliteit, arbeidssituatie en -sector, alsmede de regio waarin zij werkzaam zijn in Nederland.

Op dit moment kan het dossier slechts een voorlopige ex-ante inschatting maken van het potentiële effect van de 90%-regel. Een ex-post effectenbeoordeling is op dit moment niet mogelijk. Zij stuit op twee uitdagingen: de eerste heeft betrekking op het tijdsverloop tussen het verzamelen en verwerken van gegevens voor een inschatting. De tweede op de beschikbaarheid van gegevens over grensoverschrijdende kwesties, in het bijzonder over niet-ingezeten werknemers. Ten eerste, kan de beoordeling niet ex-post plaatsvinden omdat inkomensgegevens slechts beschikbaar zijn tot het einde van 2014 en niet over een reeks van jaren na invoering van de wetgeving. Ten tweede kan de

⁵ Informatie over de distributie van niet-ingezeten werknemers over leeftijdsgroepen is onbetrouwbaar omdat van slechts 32,3% van de bevolking de leeftijd bekend is. De ontbrekende gegevens voor deze variabele illustreren het feit dat gegevens van het originele register verloren gaan (de polisadministratie bevat van alle personen de leeftijd) tijdens de verwerkingsfasen van ruwe inputgegevens tot het outputsysteem SSB.

beoordeling slechts een voorlopige schatting zijn omdat belastinggegevens van niet-ingezetene werknemers meestal niet verwerkt en toegankelijk zijn via het computersysteem van het CBS. Daarom wordt in paragraaf 4 uitgelegd welke gegevensbronnen beschikbaar kunnen worden gesteld voor toekomstige beoordelingen.

2.2 Definities: Niet-ingezetene werknemers, Arbeidssituatie, Grensregio

Het dossier definieert niet-ingezetene werknemers als individuen die werken maar niet wonen in Nederland. Deze definitie omvat niet de zelfstandigen, aangezien de polisadministratie alleen gegevens bevat van werknemers met een arbeidscontract, die inkomstenbelasting betalen via een maandelijkse inhouding op hun salaris door hun werkgever. Voor het verkrijgen van de status van kwalificerende buitenlandse belastingplichtige ingevolge artikel 7.8 Nederlandse Wet Inkomstenbelasting 2001 moeten niet-ingezetene werknemers (1) een inwoner zijn van een EU-lidstaat of van een staat die partij is in de EER, van Zwitserland of de BES-eilanden, (2) 90% of meer van hun inkomen in Nederland verdienen, (3) en aan de Nederlandse Belastingdienst een gewaarmerkte inkomensverklaring overleggen van de belastingdienst in hun woonland. Er zijn uitzonderingen gemaakt voor gepensioneerden en belastingplichtigen die niet het gehele jaar in Nederland belastbaar zijn.

Om vast te kunnen stellen voor welke groepen de 90%-regel in het bijzonder gevolgen heeft, presenteert het dossier niet-ingezetene werknemers naar arbeidssituatie, geslacht, nationaliteit, woonland, beroepssector en COROP-gebied/arbeidsmarktregio. Arbeidssituatie verwijst naar het contractueel aantal wekelijks gewerkte uren van een medewerker. Medewerkers werken ofwel voltijds, gedefinieerd als een volledige werkdag en werkweek, ofwel parttime, gedefinieerd als een bijzondere afspraak tussen de werknemer en de werkgever waarin een aantal uren wordt vastgelegd dat lager is dan bij een fulltime dienstverband. De nationaliteit van niet-ingezetene werknemers verwijst naar het land waarvan zij het staatsburgerschap bezitten. Dit is niet noodzakelijkerwijs hun woonland. Zo heeft een groot aantal Duitse en Belgische ingezetenen de Nederlandse nationaliteit. In de dataset die gebruikt is voor deze analyse is nationaliteit opgesplitst naar de grote groepen binnen de bevolking: Nederlanders, Polen, Belgen en Duitsers. De categorie 'Overige' omvat burgers van elke andere staat, inclusief niet-Europese onderdanen. Ook hier geeft de beschrijvende statistiek hieronder alleen de belangrijkste woonlanden van niet-ingezetene werknemers weer (Polen, België en Duitsland). Op basis van de statistische classificatie van economische activiteiten in de Europese Gemeenschap (NACE), zijn niet-ingezetenen eveneens gegroepeerd per arbeidssector. Banen worden toegeschreven aan NACE en vervolgens geaggregeerd voor vier arbeidssectoren: (1) landbouw (2) industriële banen, bijv. in de textielproductie, (3) commerciële diensten in de particuliere sector, zoals het bankwezen, de handel of de marketing, en (4) openbare en sociale dienstverlening, waaronder leraren en verpleegkundigen.

Bovendien definieert het dossier 'grensregio' als de Nederlandse NUTS3/COROP-gebieden die direct langs de Nederlands-Belgische en Nederlands-Duitse grens lopen, in tegenstelling tot COROP-gebieden die geen grensgebieden zijn. Er zijn in totaal 40 COROP-gebieden in Nederland, waarvan 14 grensregio's. Vijf gebieden bevinden zich langs de Belgische grens (Zeeuwsch-Vlaanderen, Overig Zeeland, West-Noord-Brabant Midden-Noord-Brabant Zuidoost-Noord-Brabant), zeven langs de Duitse grens (Oost-Groningen, Zuidoost-Drenthe, Noord-Overijssel, Twente, Achterhoek,

Arnhem/Nijmegen, Noord-Limburg), terwijl Midden- en Zuid-Limburg een grens delen met zowel Duitsland als België. Onze definitie van grensregio omvat alleen Nederland en niet Duitse of Belgische NUTS3-regio's die aan Nederland grenzen. Tot op heden zijn deze gegevens niet beschikbaar omdat uit de gegevens van de niet-ingezetene werknemers alleen het woonland maar niet het exacte woonadres buiten Nederland kan worden verkregen.

2.3 Het onderzoeksthema: Principes, benchmarks, indicatoren

2.3.1 Thema van het dossier

Deze effectbeoordeling streeft naar een schatting van het aantal niet-ingezetene werknemers voor wie de invoering van de 90%-regel op grond van artikel 7.8 van de Nederlandse wet op de inkomstenbelasting 2001 mogelijk gevolgen heeft. De KBB heeft naar verwachting invloed op Europese integratie in het algemeen en het vrije verkeer van werknemers en de vrijheid van vestiging in het bijzonder (art. 45 en art. 49 VWEU). Door de beoordeling van de status-quo op 1 december 2014 (één maand voor de ingang van het nieuwe belastingplan), kunnen de resultaten van dit dossier als een benchmark worden beschouwd, waarlangs toekomstige statistieken moeten worden geëvalueerd. Aangezien de belastinggegevens van niet-ingezetene werknemers niet direct beschikbaar zijn, zal hoofdstuk 3 van dit dossier statistische gegevens bevatten over de demografische kenmerken van de bevolking en arbeidsgerelateerde informatie die vaak in verband wordt gebracht met het besluit een belastingaangifte in te dienen. De mogelijke gevolgen van het nieuwe belastingstelsel voor het aantal niet-ingezetene werknemers kunnen derhalve slechts worden aangenomen.

2.3.2 Principes, benchmarks en indicatoren voor een positieve situatie in de grensregio

Tabel 1: Uitgangspunt, benchmarks en indicatoren voor de evaluatie van de gevolgen van de KBB voor Europese integratie

Thema	Principes	Benchmarks	Indicatoren
Europese integratie	Artikel 45 VWEU Vrij Verkeer van Werknemers Artikel 49 VWEU Vrijheid van Vestiging (voor zelfstandigen) Zaak C 279/93 (Schumacker) (de 'Schumacker Doctrine')	De situatie op 1 december 2014 dient als benchmark voor het vrij verkeer van arbeid en de correcte toepassing van de Schumacker-doctrine.	Het aantal niet-ingezetene werknemers in Nederland dat in 2014 een belastingaangifte heeft ingediend dient als maatstaf voor de beoordeling van de gevolgen van de 90%-regel voor deze groep. Aangezien er nog geen belastinggegevens beschikbaar zijn, fungeert het aantal niet-ingezetene werknemers in het algemeen als graadmeter.

3. Evaluatie van het thema Europese integratie

De kwalificerende buitenlandse belastingplicht (90% regel) heeft waarschijnlijk een negatief effect op de arbeidsmobiliteit in de grensregio en op het aantal niet-ingezeten werknemers. Dit is problematisch omdat veel werkgevers profiteren van arbeidsmobiliteit binnen de EU in het kader van tekorten aan arbeidskrachten of scholing. De verwachting is dat werkgevers meer prikkels zullen moeten bieden om ervaren en geschoolde niet-ingezeten werknemers voor hun bedrijf te behouden omdat de indirecte kosten voor sommige niet-ingezetenen onder de nieuwe verordening zullen stijgen. Het nu volgende geldt voor de situatie van niet-ingezeten werknemers in Nederland in december 2014. Ten eerste brengt de evaluatie de mogelijk betrokken groepen en sectoren in kaart. Daarna zal zij inzoomen op de grensregio, in het bijzonder Zuid-Limburg.

3.1 Identificatie van de populatie en subgroepen van niet-ingezeten werknemers

In totaal zijn er 131.200 niet-ingezeten werknemers werkzaam in Nederland. Dit aantal is exclusief niet-ingezeten zelfstandigen omdat de gegevens afkomstig zijn uit de polisadministratie. Deze registreert werknemers via de loonbelasting die door hun werkgever wordt ingehouden, sociale zekerheid (SVB) en de maandelijkse pensioenbijdragen uit hun salaris.

Uit tabel 2 blijkt dat de Nederlandse burgers de grootste subgroep vormen van niet-ingezeten werknemers in Nederland (43,4 duizend). Ze wonen meestal in België (22.500) en Duitsland (16.100). Een derde van niet-ingezetenen zijn Poolse onderdanen (42.600), van wie de meesten (41.300) in Polen wonen en een veel kleiner maar wel opvallend aantal in Duitsland (2.600). Poolse ingezetenen vormen tevens de grootste groep van niet-ingezeten werknemers in Nederland, gevolgd door Belgische (38.400) en Duitse ingezetenen (34.300). Belgische en Duitse ingezetenen pendelen eerder dagelijks naar de Nederlandse grensstreken, omdat ze in buurlanden wonen. Pendelaars claimen mogelijk vaker belastingteruggaaf van de Nederlandse overheid voor vervoersgerelateerde kosten. Daarnaast kiezen sommigen alleen vanwege de gunstige huizenprijzen ervoor om in België of Duitsland te wonen (Dossier 1 over het Nederlands-Duits Belastingverdrag, Effectbeoordeling 2016) maar beschouwen zij Nederland nog steeds als hun fiscale woonplaats. Verrassend is dat het aantal Duitse en Belgische burgers bijna 3 keer kleiner is dan het aantal Poolse en Nederlandse onderdanen (respectievelijk 11,4 en 11,0% van de niet-ingezeten werknemers). Alle overige nationaliteiten en buitenlandse ingezetenen die in Nederland werken vormen samen 11,6% van de bevolking. Daarom zijn zij hier niet uitgesplitst maar samengevoegd tot de categorie 'Overige'. Aantallen en percentages voor deze groepen zijn op aanvraag beschikbaar.

Tabel 2: Aantal niet-ingezetenen werknemers (x1000) per woonland, nationaliteit en arbeidssituatie

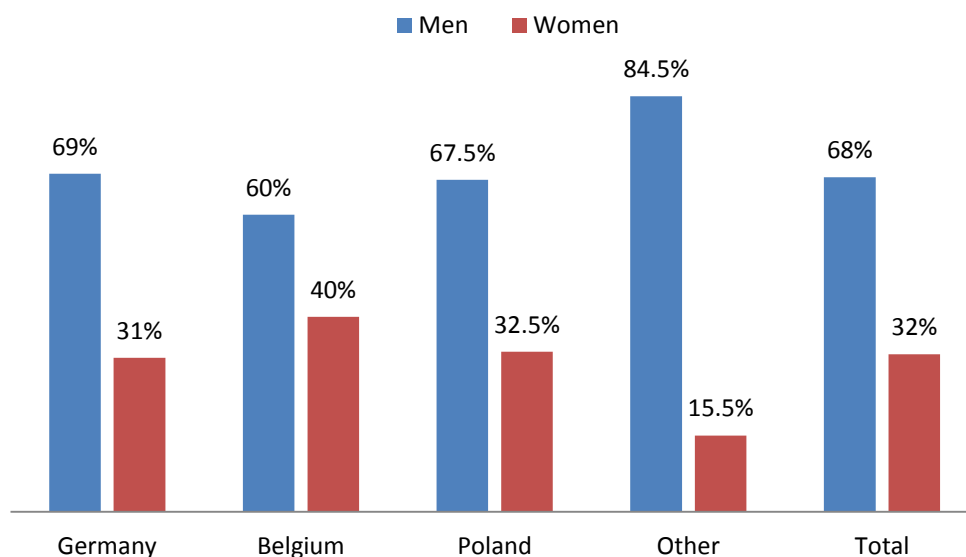
Woonland			Arbeidssituatie		Totaal
			Fulltime	Parttime	
Duitsland	Nationaliteit	NL	9,4	6,7	16,1
		DE	9,5	4,4	14,0
		PL	1,6	1,0	2,6
		Overige	0,9	0,5	1,4
		Ontbrekend	0,3	0,0	0,3
	Totaal		21,7	12,6	34,3
België	Nationaliteit	NL	12,9	9,7	22,5
		BE	8,2	6,1	14,3
		Overige	1,0	0,5	1,5
		Ontbrekend	0,1	0,1	0,2
	Totaal		22,1	16,3	38,4
Polen	Nationaliteit	NL	0,4	0,4	0,9
		PL	17,6	22,1	39,7
		Overige	0,3	0,4	0,7
		Ontbrekend	0,0	0,0	0,0
	Totaal		18,3	22,9	41,3
Overige	Nationaliteit	NL	2,8	1,2	4,0
		Overige	6,5	6,6	13,1
		Ontbrekend	0,2	0,0	0,2
	Totaal		9,4	7,8	17,2
Totaal	Nationaliteit	NL	25,4	18,0	43,4
		DE	10,0	4,9	14,9
		BE	8,3	6,1	14,4
		PL	19,4	23,2	42,6
		Overige	7,9	7,3	15,2
		Ontbrekend	0,5	0,2	0,7
	Totaal		71,6	59,6	131,2

De meerderheid van de niet-ingezetenen werknemers (54,6%) werkt voltijds. Deze verhouding komt slechts gedeeltelijk naar voren wanneer de gegevens over de arbeidssituatie worden opgesplitst naar nationaliteit en woonland (tabel 2). Waar inwoners van Duitsland, België en Overige landen voornamelijk fulltime in Nederland werken, werken inwoners van Polen vaker op parttime basis. Ook Nederlandse, Duitse, Belgische en Overige onderdanen werken vaker voltijds dan in deeltijd, terwijl Poolse onderdanen eerder in deeltijd werken. Aangezien Polen, in tegenstelling tot Duitsland en België, geen buurland van Nederland is, is een denkbaar scenario dat van een Poolse werknemer die ingezetenen is in Nederland voor seizoensarbeid en vervolgens terugkeert naar het woonland voor andere werkzaamheden. Deeltijdwerkers zijn mogelijk bij uitstek verontrust over de 90%-regel, omdat ze eerder ander werk of een andere bron van inkomsten hebben buiten Nederland. Daarmee wordt het minder waarschijnlijk dat deeltijdwerkers 90% van hun totale inkomen in Nederland verdienen. Zo betalen zij inkomstenbelasting over het deel van hun inkomen dat zij in Nederland genieten, maar krijgen zij niet dezelfde aftrekposten als ingezetenen werknemers en niet-ingezetenen werknemers die minstens 90% van hun inkomen in Nederland verdienen.

Ook voor fulltime werknemers die belastingaangifte doen kan de 90%-regel gevolgen hebben. Het inkomen wordt niet alleen berekend op basis van het salaris: niet-ingezetenen overleggen aan de Nederlandse autoriteiten een financiële verklaring van hun woonland, waarin ook inkomsten uit vermogen (minus schulden) zijn opgenomen. Vooral in het buitenland verblijvende Nederlandse onderdanen die in Nederland werken kunnen hierdoor worden getroffen, aangezien zij zeer waarschijnlijk op de hoogte zijn van de Nederlandse belastingwetgeving. Een situatie is denkbaar waarbij een Nederlander een pand in zijn/haar woonland koopt, in de veronderstelling te kunnen profiteren van dezelfde hypotheekrenteaftrek als (Nederlandse) binnenlandse belastingplichtigen, ook al verdient hij/zij minder dan 90 procent van zijn/haar wereldinkomen in Nederland. Deze situatie is echter met ingang van 1 januari 2015 gewijzigd, waarbij personen die minder dan 90% van hun wereldinkomen in Nederland verdienen niet langer profiteren van deze aftrekposten terwijl zij wel loonheffing betalen. In het geval van zelfstandigen ziet het HvJEU deze wet als een schending van de vrijheid van vestiging (art. 49 VWEU).⁶

Bovendien heeft de 90%-regel voor meer mannen dan vrouwen rechtstreekse gevolgen. Van alle niet-ingezetenen werknemers zijn 89 duizend (68%) man en 42 duizend (32%) vrouw. De verhouding tussen mannen en vrouwen varieert niet significant tussen de woonlanden van de werknemers, behalve voor ingezetenen van andere landen dan België, Polen en Duitsland (Afbeelding 1). Bovendien zijn de meeste niet-ingezetenen werknemers ouder dan 25 jaar (2,1% is tussen 15 en 25 jaar). 15,7% is tussen 25 en 45 jaar en 13,9% is ouder dan 45 en jonger dan 65. 0,7% is ouder dan 65 jaar. Zo heeft de wetgeving mogelijk vooral gevolgen voor werknemers van middelbare leeftijd, die vaker een gezin met jonge kinderen hebben. Deze leeftijdsgroep investeert vaker in onroerend goed maar kan niet meer profiteren van hypotheekrenteaftrek als het gezamenlijk inkomen uit Nederland onder de 90%-drempel ligt. Zoals hierboven reeds gesteld, is het bij het interpreteren echter belangrijk te erkennen dat de gegevens over de distributie van niet-ingezetenen werknemers over de leeftijdsgroepen onvolledig zijn.

Afbeelding 1. Sekseverdeling onder niet-ingezetenen werknemers naar woonland

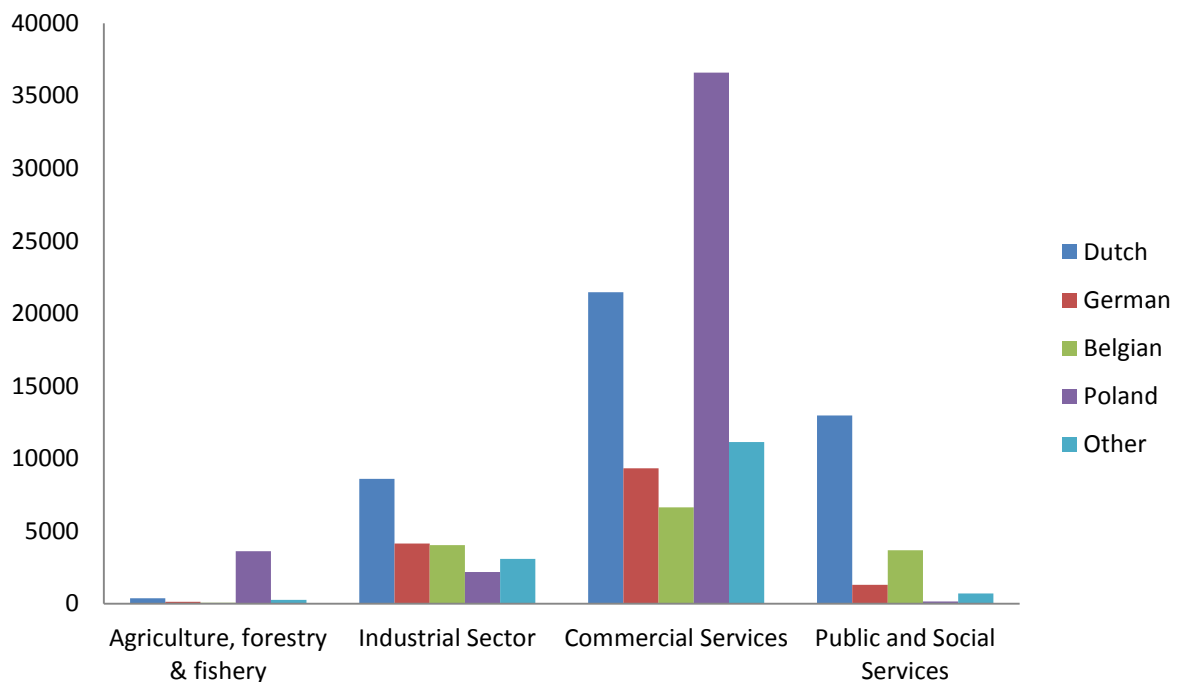

⁶ HvJEU 16 oktober 2008, zaak C-527/06 (Renneberg), NTFR 2008/2144, jur. 2008, blz. I-7735.

De 90%-regel heeft ook een verschillend effect per arbeidssector. 65,2% van de niet-ingezeten werknemers is werkzaam in de commerciële dienstverlening, 17% in de industrie, 14,4% in de niet-commerciële dienstverlening en 3,4% in de landbouw (Afbeelding 2 geeft de absolute aantallen per nationaliteit weer). De relatief kleine primaire sector telt voornamelijk Poolse staatsburgers (81,1%). De secundaire sector wordt gedomineerd door Nederlandse staatsburgers die buiten Nederland werken (38,6%), maar telt ook een aanzienlijk aantal Duitse en Belgische staatsburgers (18,6% en 18,1% respectievelijk). De commerciële dienstensector, de grootste werkgever van niet-ingezeten werknemers in Nederland, wordt gedomineerd door Poolse (42,8%) en Nederlandse (25,1%) staatsburgers. In de niet-commerciële dienstverlening werken voornamelijk Nederlandse staatsburgers (68,6%), gevolgd door Belgische burgers (19,4%). In deze sector werken maar betrekkelijk weinig Duitse (6,9%) en Poolse (0,9%) staatsburgers.

Uitgesplitst in 20 NACE-sectoren, werkt de grootste groep van niet-ingezetenen (50.200) in administratieve en ondersteunende diensten (NACE N), inclusief banen in de verhuur en leasing, reisbureaus, callcenters, beveiliging en recherche, schoonmaak of kantooradministratie. Poolse staatsburgers vormen veruit de meerderheid in deze groep: Deze beroepen worden uitgeoefend door 33.600 Poolse staatsburgers. Nederlanders vormen hier met 3836 de op één na grootste groep. De op één na grootste groep niet-ingezetenen (16.600) is werkzaam in de maakindustrie (NACE C). Hier zijn de meeste werknemers Nederlands staatsburger (6400), gevolgd door Belgische (3500) en Duitse (3200) staatsburgers. Handel (NACE G) is de derde sector voor niet-ingezeten werknemers (14.000). De meeste banen in deze sector worden vervuld door Nederlandse staatsburgers (6900). In alle andere sectoren werkt minder dan 10% van de niet-ingezetenen.

Afbeelding 2. Aantal niet-ingezeten werknemers per sector en per nationaliteit

3.2 Mogelijke gevolgen van de KBB voor het grensgebied

Bij inzoomen op het grensgebied blijkt dat grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit bijzonder relevant is voor de Nederlandse grensgebieden (tabel 3). De 14 COROP-gebieden langs de Duits-Nederlandse en Nederlands-Belgische grens bieden werk aan de meerderheid van de niet-ingezetenen (63,4%). De meesten van hen zijn Belgische en Duitse ingezetenen. Vandaar dat zij waarschijnlijk op dagelijkse basis naar hun werk pendelen. Uit de kaart in afbeelding 3 blijkt dat de Zuid-Nederland het meest profiteert van het vrije verkeer van werknemers binnen de EU. In vergelijking met andere regio's, bieden de COROPS in deze provincie werk aan de meeste niet-ingezetenen werknemers, zowel in absolute zin als in verhouding tot de totale beroepsbevolking. Belgische ingezetenen werken vooral in Zuid-Limburg (33%), Zuidoost-Noord-Brabant (19,7%) en West-Noord-Brabant (11,1%), alle COROPS die een gezamenlijke grens met België hebben. Duitse ingezetenen werken meestal in Twente (21,3%), Noord-Limburg (13,3%), Arnhem/Nijmegen (10,4%), Zuid-Limburg (9,7%) en de Achterhoek (9,0%), alle regio's langs de Duits-Nederlandse grens.

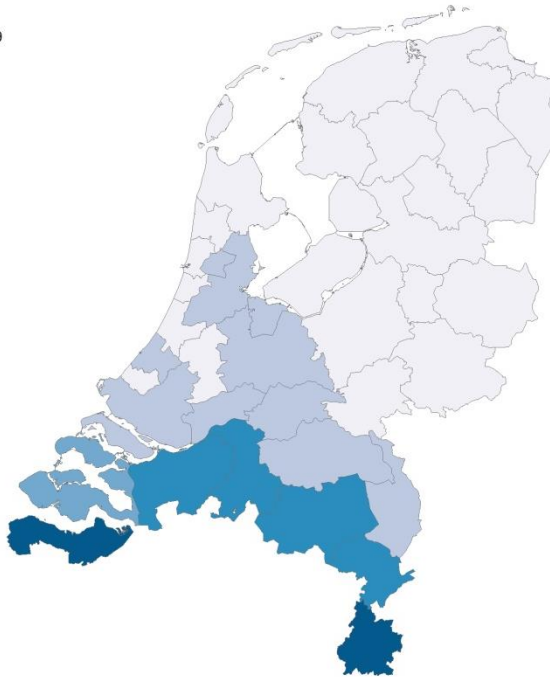
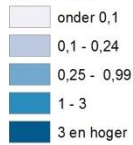
Daarnaast bekleden Zuid-Limburg en Midden-Limburg een bijzondere positie omdat zij zowel aan Duitsland als aan België grenzen. Zuid-Limburg is de regio met het grootste aantal niet-ingezetenen werknemers van Nederland (16.700). Slechts 20% van hen zijn Duitse ingezetenen en 76% woont in België. Zuid-Limburg is tevens het COROP-gebied met het hoogste percentage niet-ingezetenen werknemers ten opzichte van de totale beroepsbevolking in de regio. 6,63% van de totale beroepsbevolking in dit gebied pendelt, voornamelijk vanuit België (5,25%), maar ook uit vanuit Duitsland (1,35%) (afbeelding 3; zie tabel A3 voor details). Hoewel het aantal niet-ingezetenen werknemers relatief klein is in Midden-Limburg, is het toch een COROP-gebied met één van de hoogste percentages niet-ingezetenen werknemers ten opzichte van de beroepsbevolking (3,63%). Vandaar dat de 90%-regel waarschijnlijk de positieve effecten van EU arbeidsmobiliteit in de Nederlandse grensstreken vermindert. Terwijl sommige werknemers wellicht bereid zullen zijn te verhuizen naar Nederland, kiezen anderen wellicht voor een andere werkgever om te profiteren van de fiscale aftrekposten in hun woonland.

Tabel 3. Niet-ingezetten werknemers per NUTS3/ COROP-gebied en in verhouding tot het totaal aantal werknemers

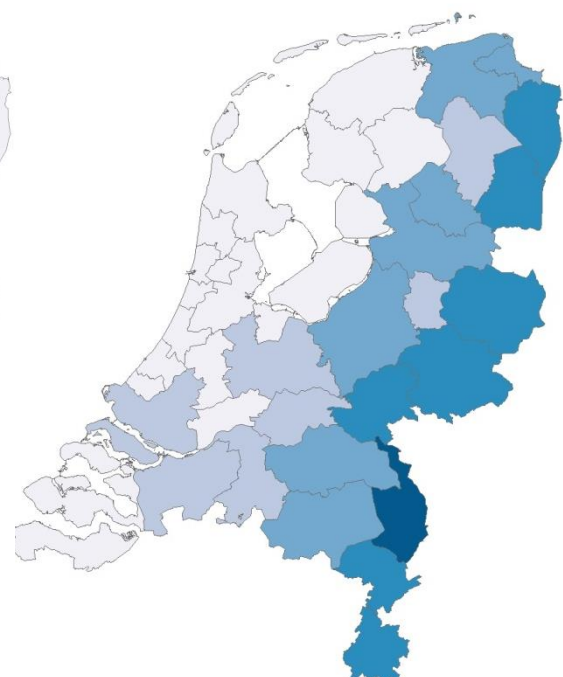
NUTS1-regio (landsdeel)	NUTS3/COROP regio	Aantal (x1000)	%
Noord-Nederland	Oost-Groningen	0,6	0,5
	Delfzijl en omgeving	0,2	0,2
	Overig Groningen	0,7	0,5
	Noord-Friesland	0,1	0,1
	Zuidwest-Friesland	0,1	0,1
	Zuidoost-Friesland	0,1	0,1
	Noord-Drenthe	0,3	0,3
	Zuidoost-Drenthe	1,5	1,1
	Zuidwest-Drenthe	0,3	0,2
Oost-Nederland	Noord-Overijssel	1,0	0,8
	Zuidwest-Overijssel	0,2	0,1
	Twente	8,0	6,1
	Veluwe	2,1	1,6
	Achterhoek	3,7	2,9
	Arnhem/Nijmegen	5,2	4
	Zuidwest-Gelderland	2,5	1,9
	Flevoland	1,5	1,2
West-Nederland	Utrecht	8,7	6,7
	Kop van Noord-Holland	1,9	1,5
	Alkmaar en omgeving	0,3	0,2
	IJmond	0,6	0,5
	Agglomeratie Haarlem	0,6	0,5
	Zaanstreek	0,2	0,1
	Groot-Amsterdam	5,9	4,5
	Gooi en Vechtstreek	0,4	0,3
	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	1,7	1,3
	Agglomeratie's-Gravenhage	2,0	1,5
	Delft en Westland	2,0	1,5
	Oost-Zuid-Holland	0,8	0,6
	Groot-Rijnmond	6,4	4,9
	Zuidoost-Zuid-Holland	2,3	1,8
	Zeeuwsch-Vlaanderen	1,9	1,5
	Overig Zeeland	0,8	0,6
	Zuid-Nederland	West-Noord-Brabant	8,1
Midden-Noord-Brabant		4,7	3,6
Noordoost-Noord-Brabant		3,5	2,7
Zuidoost-Noord-Brabant		11,0	8,4
Noord-Limburg		11,2	8,6
Midden-Limburg		3,9	3
Zuid-Limburg		16,7	12,7
Ontbrekend		7,3	5,6
Totaal		131,2	100

Afbeelding 3. Pendelende niet-ingezeten werknemers uit België (links) en Duitsland (rechts) als aandeel van de totale beroepsbevolking per COROP/NUTS3 regio

Aandeel van de werknemers van ... tot aan ... procent

**Aandeel van Belgische pendelaars
in de totale beroepsbevolking**

**Aandeel van Duitse pendelaars
in de totale beroepsbevolking**

4. Conclusies vanuit Euregionaal perspectief

4.1 Inhoudelijke conclusies

Deze effectbeoordeling identificeert en analyseert de populatie niet-ingezeten werknemers in Nederland vanaf 1 december 2014 in het kader van de invoering van de Kwalificerende Buitenlandse Belastingplicht (de 90% regel) in januari 2015. In totaal zijn er meer dan 130 duizend niet-ingezeten werknemers. De 90%-regel heeft zeer waarschijnlijk gevolgen voor deeltijdwerknemers in Nederland met een andere bron van inkomsten buiten Nederland die aangifte doen. Nederlandse staatsburgers die vooral (maar niet uitsluitend) wonen in België of Duitsland en Poolse staatsburgers vormen de belangrijkste groepen niet-ingezeten werknemers. Toch zijn er ook belangrijke groepen Duitse en Belgische staatsburgers die wonen in hun eigen land en werken in Nederland voor wie de nieuwe wetgeving mogelijk gevolgen heeft. Voor alle nationaliteiten geldt dat de meeste niet-ingezeten werknemers werkzaam zijn in de commerciële dienstensector. Een aanzienlijk aantal Nederlanders werkt echter in de openbare en sociale dienstensector alsmede in de maakindustrie. Poolse staatsburgers vormen het grootste deel van de niet-ingezeten werknemers en hun aantal is het hoogst in de commerciële dienstensector. Deze sectoren hebben mogelijk een daling van niet-ingezeten werknemers ervaren na het van kracht worden van de 90%-regel.

Bovendien wordt het grensgebied sterk beïnvloed door de verschuiving van de optionele regeling naar de kwalificerende 90%-regeling. Ruim 60 procent van alle niet-ingezeten werknemers is werkzaam in de 14 COROP-regio's langs de Duits-Nederlandse en de Nederlands-Belgische grens. Vele van deze niet-ingezeten werknemers pendelen vanuit België of Duitsland. Zuid-Limburg, de COROP regio die werk biedt aan bijna 10 procent van alle niet-ingezeten werknemers, kan mogelijk een afname tegemoet zien van EU-werknemers die niet in Nederland wonen. Zo vermindert de 90%-regel waarschijnlijk de mobiliteit binnen de EU, vooral in het grensgebied. Terwijl de interpretatie van de Schumacker doctrine door de Nederlandse wetgever bedoeld was om Europees recht om te zetten in Nederlands recht, vormt de uitvoering ervan paradoxaal genoeg waarschijnlijk een inbreuk op de beginselen van het Europese vrije verkeer van personen.

4.2 Vooruitzichten

Drie uitdagingen tijdens de gegevensverzameling maken deze effectbeoordeling slechts voorlopig en ex-ante van aard. Ten eerste zijn op het moment van afronden van deze rapportage (11 augustus 2017) alleen de aangiftes voor het boekjaar 2014 volledig verwerkt. Niet-ingezeten belastingplichtigen zijn verplicht een inkomensverklaring van hun woonland te overleggen om belastingaangifte in Nederland te mogen doen. Als gevolg daarvan dienen ze hun belastingaangifte relatief laat in, tot wel 3 jaar na het einde van het betreffende fiscale jaar. Als de 90%-regel van invloed is op het besluit van niet-ingezeten werknemers om al dan niet in Nederland te werken, zal dit waarschijnlijk niet meteen zichtbaar zijn na het ingaan van de wetgeving maar met één of twee jaar vertraging. Derhalve zullen wijzigingen in de belastinggegevens pas vanaf het fiscale jaar 2016 zichtbaar zijn en dus niet volledig verwerkt zijn vóór 2019. Bijgevolg is een ex-post evaluatie alleen mogelijk met een aanzienlijke vertraging. Voorspellingstechnieken op basis van gegevens van belastingplichtigen uit voorgaande jaren kunnen wellicht voortijdige voorspellingen doen over de inkomstenbelasting. Gebruikmaking van deze technieken zou echter in dit geval minder eenvoudig kunnen zijn, omdat de veranderingen in de juridische omgeving van de KBB zorgen voor een instabiel voorspellingsklimaat.

Ten tweede dient de informatie ter beoordeling van een eventueel ex-post effect van de nieuwe belastingregeling relevante gegevens te omvatten over het inkomen van belastingplichtigen in Nederland, hun woonland en eventuele derde landen. Belastinggegevens van niet-ingezeten, in het bijzonder over hun exacte inkomenssituatie, zijn echter niet gemakkelijk verkrijgbaar. Uit de polisadministratie is het onmogelijk een onderscheid te maken tussen niet-ingezeten werknemers die sociale premies en loonbelasting betalen maar geen inkomensverklaring indienen in Nederland en hen die dat wel doen. Hoewel het CBS van de Belastingdienst de oorspronkelijke gegevens van alle belastingplichtigen in Nederland ontvangt, zijn de relevante belastinggegevens van niet-ingezeten alleen beschikbaar als ruwe gegevens waarop nog formattering, variabele selectie en ID-encryptie (RIN) moet worden toegepast voordat zij toegankelijk zijn in de geharmoniseerde output database (SSB). In de toekomst worden deze gegevens mogelijk beschikbaar gesteld, waardoor een ex-post effectbeoordeling van de KBB op de grensoverschrijdende economie mogelijk wordt, met medeneming van de arbeidsmarktdynamiek en de aantrekkelijkheid van de grensregio voor werkgevers en werknemers. Van belang is dat de ruwe gegevens ook een variabele bevatten die aangeeft of een niet-ingezetene de status van buitenlandse belastingplichtige heeft aangevraagd. Wijzigingen in deze variabele zouden moeten worden bijgehouden in de tijd en in

verhouding tot het totale aantal niet-ingezetenen om de gevolgen van de 90%-regel te kunnen beoordelen. Dit betreft niet-standaard werkzaamheden en vergt dus aanzienlijke middelen en tijd, alsmede zorgvuldige planning. Een kwantitatieve beoordeling kan worden gecombineerd met kwalitatieve interviews met HR-managers en medewerkers om hun ervaringen met de nieuwe belastingregeling in kaart te brengen.

Ten derde wordt in dit dossier een minimale definitie van de term grensregio gehanteerd, die de Duitse en Belgische gebieden langs de Nederlandse grens uitsluit. Deze informatie is bijzonder nuttig bij het beoordelen of de effecten van de KBB sterker naar voren komen in de Euregio. Een meer algemene effectbeoordeling zou bijvoorbeeld kunnen meenemen wat de implicaties van de belastingregeling zijn voor de lokale woningmarkt in enkele gebieden die interessant zijn voor grenswerknemers, zowel aan de Nederlandse kant van de grens als in Duitsland en België. Helaas zijn er nog geen exacte adresgegevens beschikbaar van niet-ingezetenen in hun woonland. In de loop van 2017 zal het CBS echter de zogeheten niet-ingezetenen registratie binnen het SSB beschikbaar stellen. Hierdoor kunnen toekomstige beoordelingen voor wat betreft de identiteit van niet-ingezetenen, hun fiscale situatie en hun woonland nauwkeuriger worden uitgevoerd.

5. Bijlage

Tabel A1. Aantal en aandeel van niet-ingezeten werknemers in COROP-gebieden langs de Belgische en Duitse grens

	NUTS3/COROP regio	Frequentie	Percentage	Geldig percentage
COROP langs de Duitse grens.	Oost-Groningen	0,6	0,5	0,5
	Zuidoost-Drenthe	1,5	1,1	1,2
	Noord-Overijssel	1,0	0,8	0,8
	Twente	8,0	6,1	6,5
	Achterhoek	3,7	2,9	3
	Arnhem/Nijmegen	5,2	4	4,2
	Noord-Limburg	11,2	8,6	9,1
COROP langs de Belgische grens.	Zeeuwsch-Vlaanderen	1,9	1,5	1,6
	Overig Zeeland	0,8	0,6	0,7
	West-Noord-Brabant	8,1	6,2	6,5
	Midden-Noord-Brabant	4,7	3,6	3,8
	Zuidoost-Noord-Brabant	11,0	8,4	8,9
Langs beide grenzen	Midden-Limburg	3,9	3	3,2
	Zuid-Limburg	16,7	12,7	13,5
Overige COROP		45,4	34,6	36,6
Geldig totaal		123,9	94,4	100
Ontbrekend		7,3	5,6	
Totaal		131,2	100	

Tabel A2. Aantal en aandeel van niet-ingezeten werknemers per regio en arbeidssituatie

		Arbeidssituatie		Totaal
		Fulltime	Parttime	
Zuid-Limburg	DE	1,9	1,4	3,3
	BE	7,1	5,6	12,7
	PL	0,2	0,2	0,5
	Overige	0,1	0,1	0,2
Subtotaal		9,4	7,4	16,7
Midden-Limburg	DE	0,8	0,5	1,4
	BE	1,2	0,8	2,0
	PL	0,2	0,2	0,4
	Overige	0,1	0,1	0,2
Subtotaal		2,2	1,7	3,9
COROP gebied langs de Duitse grens	DE	13,4	7,4	20,8
	BE	0,5	0,3	0,8
	PL	3,3	4,4	7,7
	Overige	1,1	1,0	2,1
Subtotaal		18,2	13,1	31,3
COROP gebied langs de Belgische grens	DE	1,1	0,5	1,6
	BE	9,6	6,7	16,4
	PL	2,8	3,9	6,7
	Overige	1,0	0,9	1,9
Subtotaal		14,5	12,0	26,5
Overige	DE	3,7	2,2	5,9
	BE	3,5	2,6	6,0
	PL	10,8	12,9	23,7
	Overige	5,7	4,1	9,8
Subtotaal		23,6	21,8	45,4
Totaal	DE	21,7	12,6	34,3
	BE	22	16,3	38,4
	PL	18,3	22,9	41,3
	Overige	9,4	7,8	17,2
Ontbrekend		3,6	3,7	7,3
		71,6	59,6	131,2

Tabel A3. Pendelaars uit België en Duitsland ten opzichte van de beroepsbevolking in de COROP-gebieden

NUTS1-regio (landsdeel)	NUTS3/COROP regio	Aandeel van niet-ingezetenen in de totale beroepsbevolking		
		Duitse ingezetenen	Belgische ingezetenen	Totaal
Noord-Nederland	Oost-Groningen	1,06%	0,02%	1,08%
	Delfzijl en omgeving	0,28%	0,10%	0,38%
	Overig Groningen	0,25%	0,03%	0,28%
	Noord-Friesland	0,04%	0,01%	0,05%
	Zuidwest-Friesland	0,04%	0,03%	0,07%
	Zuidoost-Friesland	0,04%	0,01%	0,05%
	Noord-Drenthe	0,23%	0,01%	0,24%
	Zuidoost-Drenthe	1,86%	0,06%	1,92%
	Zuidwest-Drenthe	0,35%	0,02%	0,37%
Oost-Nederland	Noord-Overijssel	0,41%	0,03%	0,43%
	Zuidwest-Overijssel	0,20%	0,02%	0,22%
	Twente	2,79%	0,03%	2,82%
	Veluwe	0,25%	0,05%	0,30%
	Zuidwest-Gelderland	0,21%	0,16%	0,37%
	Achterhoek	2,01%	0,03%	2,04%
	Arnhem/Nijmegen	1,15%	0,08%	1,22%
	Flevoland	0,06%	0,07%	0,13%
West-Nederland	Utrecht	0,18%	0,22%	0,41%
	Kop van Noord-Holland	0,06%	0,03%	0,09%
	Alkmaar en omgeving	0,02%	0,02%	0,04%
	IJmond	0,08%	0,03%	0,11%
	Agglomeratie Haarlem	0,03%	0,04%	0,06%
	Zaanstreek	0,03%	0,12%	0,15%
	Groot-Amsterdam	0,07%	0,11%	0,18%
	Gooi en Vechtstreek	0,06%	0,11%	0,16%
	Agglomeratie 's-Gravenhage	0,04%	0,12%	0,16%
	Delft en Westland	0,06%	0,10%	0,16%
	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	0,02%	0,09%	0,12%
	Oost-Zuid-Holland	0,08%	0,08%	0,16%
	Groot-Rijnmond	0,10%	0,21%	0,31%
	Zuidoost-Zuid-Holland	0,09%	0,25%	0,33%
	Zeeuwsch-Vlaanderen	0,04%	4,69%	4,74%
	Overig Zeeland	0,03%	0,31%	0,34%
Zuid-Nederland	West-Noord-Brabant	0,11%	1,50%	1,61%
	Midden-Noord-Brabant	0,11%	1,16%	1,28%
	Noordoost-Noord-Brabant	0,31%	0,21%	0,52%
	Zuidoost-Noord-Brabant	0,27%	2,06%	2,32%
	Noord-Limburg	3,38%	0,23%	3,62%
	Midden-Limburg	1,49%	2,14%	3,63%
Zuid-Limburg	1,38%	5,25%	6,63%	

Gemeente Maastricht

Maastricht University

Zuyd
Hogeschool

provincie limburg
gesubsidieerd door de Provincie Limburg

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), het Nederlands Expertise en Innovatiecentrum Maatschappelijke Effecten Demografische krimp (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).

Institute for Transnational and Euregional
cross border cooperation and Mobility / ITEM

Postadres:
Postbus 616, 6200 MD Maastricht

Bezoekersadres:
Bouillonstraat 1-3, 6211 LH Maastricht
Avenue Céramique 50, 6221 KV Maastricht

T: 0031 (0) 43 388 32 33
E: item@maastrichtuniversity.nl

www.twitter.com/ITEM_UM

www.maastrichtuniversity.nl/item